Dr hab. Jerzy Duży, prof. Collegium Medicum w Bydgoszczy UMK w Toruniu

Recenzja pracy doktorskiej Pana magistra Marcina Czosnka pt. "Przestępstwa na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej. Studium kryminologiczne"

1. Temat pracy i problemy badawcze

Recenzowana praca podejmuje temat przestępczości skierowanej przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej w aspekcie kryminologicznym. Dotychczas taki aspekt przestępczości wymierzonej w interesy finansowe Państw Wspólnoty nie doczekał się kompleksowych opracowań. Co więcej, w polskiej literaturze istnieją nieliczne prace dotyczące wpływu regulacji unijnych na polskie prawo karne. Z tego powodu wybór tematu przez Doktoranta wydaje się bardzo trafny. Polska jest beneficjentem olbrzymich środków redystrybuowanych przez Unię Europejską. Ich ochrona, jak również troska o budżet Unii Europejskiej jako całości jest ważkim zadaniem państwa.

Głównym celem pracy wskazanym przez Autora była identyfikacja aktualnych problemów związanych ze skutecznym zwalczaniem nadużyć godzących w interes finansowy Unii Europejskiej instrumentami prawa karnego. Dla jego osiągnięcia Autor odwołał się do kilku celów szczegółowych. Natomiast główny problem badawczy został przez Doktoranta sformułowany w postaci pytania: "jaki wpływ mają normy prawa karnego materialnego na skuteczność pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawców godzących w interes finansowy Unii Europejskiej."

Główną hipotezą postawioną przez Autora w pracy było założenie, że obowiązujące w Polsce przepisy karne mogą stanowić przeszkodę w skutecznym ściganiu sprawców przestępstw skierowanych przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej.

Wydaje sie, że tak cel główny jak i cele szczegółowe zostały przez Doktoranta osiągnięte.

Autor posłużył się w pracy metodami: dogmatyczno - prawną, statystyczną, analizy dokumentów oraz sondażu diagnostycznego w postaci kwestionariusza ankietowego.

2. Treść pracy

Recenzowana praca składa się z siedmiu rozdziałów poprzedzonych *Wprowadzeniem.*

We *Wprowadzeniu* Doktorant przedstawił przedmiot pracy i przyjęte przez siebie metody badawcze. Wskazał główny cel pracy, służące jego osiągnięciu cele szczegółowe oraz hipotezę badawczą, którą weryfikuje w kolejnych rozdziałach opracowania. *Wprowadzenie* w wydaniu Autora stanowi zarazem krótki przewodnik po problematyce podjętej w dysertacji.

Rozdział I zatytułowany *Wprowadzenie do problematyki przestępczości skierowanej przeciwko interesom finansowym UE* w głównej mierze został poświęcony kwestiom terminologicznym i instytucjonalnym. Autor omawia w nim system instytucjonalny służący ochronie interesów finansowych Unii Europejskiej w perspektywie historycznych przemian począwszy od Traktatów Rzymskich z 1957 roku, poprzez przełomowy dla idei zwalczania przestępczości godzącej w interesy Wspólnoty Traktat z Maastricht, po traktat z Lizbony z 2007 roku reformujący Unię Europejską. W rozdziale tym Autor przedstawił bardzo użyteczne tabele przedstawiające ewolucję zapisów traktatowych w zakresie ochrony interesów finansowych Unii wyrażających się w ewolucji samego pojęcia ochrony interesów finansowych Unii Europejskiej. Rozdział ten wieńczy wyjaśnienie podstawowych pojęć terminologicznych, w tym obecnego zakresu definicji "interesów finansowych Unii Europejskiej " wynikającego z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2017 roku. Nadto Autor omawia pojęcie budżetu Unii oraz jej instytucji, organów i jednostek wyznaczający omawiany zakres ochrony. Rozdział ten stanowi wprowadzenie do kolejnych rozdziałów dysertacji, co z punktu widzenia dalszych wywodów, z uwagi na specyfikę tematu ma bardzo istotne znaczenie.

W Rozdziale II Doktorant przedstawia charakterystykę wybranych regulacji prawnych dotyczących systemu ochrony dystrybucji środków unijnych w ujęciu unijnym i krajowym. W ramach tego pierwszego Autor omawia kompetencje takich instytucji jak Europejskiego Urzędu ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF), Europejskiego Trybunału Obrachunkowego, strategię zwalczania nadużyć finansowych (CAFS) przyjętą przez Komisję Europejską w 2019 roku; kompetencje powołanej do życia w 2017 roku Prokuratury Europejskiej aktualnie zrzeszającej 22 kraje (bez Polski) oraz nowy mechanizm ochronny tzw. mechanizm warunkowości dotyczący naruszenia zasad państwa prawnego w kontekście wpływu lub poważnego ryzyka nienależytego zarządzania finansami budżetu unijnego.

W ramach ujęcia krajowego Autor przedstawił sposób dystrybucji środków unijnych od szczebla centralnego, poprzez regionalny aż do beneficjenta rzeczywistego wskazując na te etapy i elementy omawianego procesu, które najbardziej narażone są na działania przestępcze. Nie umniejszając wartości tym wywodom dysertacji miejscami, w kontekście celów pracy, można uznać je za nazbyt szczegółowe.

Rozdział III rozpoczyna omówienie zasad odpowiedzialności karnej obowiązujących w polskim porządku prawnym. Uwagi te w mojej ocenie na poziomie pracy doktorskiej, trafiającej z definicji do profesjonalistów są zbędne. Zamiast nich wystarczyłoby kilka zdań wskazujących na konieczność stosowania się przez ustawodawcę krajowego w procesie harmonizacji przepisów prawa krajowego z przepisami prawa unijnego do aksjomatów obowiązujących w polskim porządku prawnym. Bardzo pozytywnie natomiast należy odnieść się do części rozdziału zawierającego ujęte w sposób tabelaryczny (vide tabela nr 4) transpozycje przepisów Dyrektywy PIF w polskich przepisach. Autor na kilku stronach dokonał tu bardzo wnikliwej i szczegółowej kwerendy przepisów unijnych i ich odzwierciedlenia w przepisach krajowych (vide s. 103 - 111).

W dalszej części rozdziału Autor prowadzi charakterystykę ustawowych znamion typów przestępstw skierowanych przeciwko interesom finansowym UE skupiając się na wątpliwościach interpretacyjnych istotnych z punktu widzenia procesu stosowania prawa. Z jednej strony ta część rozdziału zawiera wiele ciekawych uwag czego przykładem mogą być przedstawione przez Autora na tle omawiania przestępstwa korupcji kontrowersje dotyczące problemu czy pojęcie pełnienia funkcji publicznej powinno być dekodowane również przez pryzmat środków publicznych oddanych w dyspozycję danej jednostki organizacyjnej (vide s. 114 i n.), czy ciekawe rozważania dotyczące charakteru dokumentów stanowiących niezbędną podstawę do dokonywania wypłat dofinansowania środków unijnych w kontekście wyczerpania znamion przestępstw przeciwko dokumentom. Z drugiej strony część wywodów stanowi jakby skrócony komentarz do przepisów kodeksu karnego i innych ustaw. W tej części rozdziału brak jakiejś myśli przewodniej w przedstawieniu tematu, a deklaracja Autora, że jego celem jest tu skupienie się na wątpliwościach interpretacyjnych istotnych z punktu widzenia procesu stosowania prawa jest nazbyt ogólna. Niedosyt pozostawia zwłaszcza marginalne potraktowanie przez Autora znamion strony podmiotowej omawianych typów czynów zabronionych, a to właśnie problematyka strony podmiotowej takich przestępstw jak np. stypizowanego w art. 297 kk jest bardzo złożona (problem umyślności w sytuacji powzięcia wątpliwości co do prawdziwości okoliczności zawartych w złożonym

oświadczeniu). Zdecydowanie szerzej i bardziej interesująco Autor przedstawia znamiona strony przedmiotowej omawianych przestępstw.

Myślę, że ważki problem, który Autor pominął w sowich rozważaniach stanowiłaby kwestia przypisania odpowiedzialności karnej na podstawie przepisu, który nie został notyfikowany Komisji Europejskiej, w sytuacji istnienia obowiązku takiej notyfkacji. W pewnym czasie był to problem bardzo doniosły na tle interpretacji przepisu art. 107 par. 1 kks (patrz uchwała Sądu Najwyższego I KZP 17/16), który to przepis (nie wiedzieć dlaczego) w ogóle nie znalazł się w polu zainteresowania Autora.

Szkoda, że Autor pominął także w tym rozdziale przestępstwa fakturowe. W ich przypadku bardzo interesująca także byłaby ocena strony podmiotowej tych przestępstw (zwłaszcza, co do podmiotów księgujących faktury zakupu wystawione przez podmioty nie będące rzeczywistymi dysponentami towaru) oraz problem czy w przypadku przewidywanego zagrożenia karą wynikającą z typów kwalifikowanych tych czynów zabronionych została zachowana zasada proporcjonalności. Ciekawe uwagi mogły też dotyczyć oceny przyjętej w ich przypadku metody kryminalizacji na przedpolu właściwego czynu zabronionego.

Interesujące rozważania Autor prowadzi na tle interpretacji art. 82 kks. Należy zgodzić się z Doktorantem, że umiejscowienie tego przepisu w KKS jest niefortunne (vide s. 153). Szkoda , że Autor nie rozwinął tej myśli i nie postawił pytania natury ogólnej - czy zasadne jest utrzymywanie dualizmu reakcji karnej w stosunku do przestępczości powszechnej i skarbowej.

Doktorant zasadnie zwrócił też uwagę na treść art. 44 par. 5 kks wskazując, że przewidywany tam skutek polegający na przerwaniu biegu przedawnienia powoduje często instrumentalne wykorzystywanie przepisów dotyczących wszczęcia postępowania karno - skarbowego. Szkoda, że Autor nie rozwinął tych rozważań. Niedosyt pozostawia także pominięcie przez Doktoranta najnowszego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczącego przerwania biegu przedawnienia i - w konsekwencji możliwości, w świetle orzeczenia Trybunału, nie zastosowania krajowych przepisów o przedawnieniu korzystniejszych dla sprawcy (vide sprawa Tarico). Jest to bardzo wątpliwe z punktu widzenia gwarancyjnej funkcji prawa karnego mającej umocowanie także w normach rangi konstytucyjnej.

Rozdział IV Doktorant poświęcił kryminologicznemu obrazowi przestępczości przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej. Rozdział ten zawiera charakterystykę przestępczości wymierzonej przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej na tle wybranych teorii kryminologicznych. Trafnie Autor sytuuje omawiane zjawisko w ramach przestępczości gospodarczej. Wskazuje, że w polskim ustawodawstwie karnym nie zostały wyodrębnione przepisy typizujące zachowania godzące wyłącznie w interes finansowy Unii Europejskiej co powoduje, że skuteczność zwalczania naruszeń interesów finansowych Unii Europejskiej jest zależna od uwarunkowań dotyczących zwalczania określonych kategorii przestępstw na gruncie krajowym.

Najciekawsza część rozdziału opisuje przestępczość skierowaną przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej w świetle krajowych statystyk. Autor, poza wykonaniem ciekawych zestawień statystycznych, wyciąga z przedstawionych statystyk interesujące wnioski oraz zasadne prawidłowości. Szczególnie cenne są wnioski z danych statystycznych, na tle których Autor kreśli obraz przestępczości na szkodę interesów Unii Europejskiej w ostatnich pięciu latach (2017 - 2022) . Przeprowadzone analizy skłaniają Autora do trafnego wniosku, że skala zjawiska tej przestępczości nie jest dobrze rozpoznana, a ciemna liczba przestępstw w jej ramach jest szczególnie wysoka, co nie napawa optymizmem co do skuteczności organów ścigania w zwalczaniu tego procederu. Jak wskazuje, co drugie postępowanie, którego przedmiotem są przestępstwa na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej jest umarzane z uwagi na brak znamion czynu zabronionego.

Rozdział V opisuje relacje pomiędzy przestępczością na szkodę interesów Unii Europejskiej, a przestępczością zorganizowaną. Autor skupia się w tym rozdziale na przestępstwach związanych z wyłudzeniami podatku VAT oraz praniem pieniędzy od wielu lat znajdujących się w polu działania zorganizowanych grup przestępczych. Właściwie identyfikuje problemy związane ze zwalczaniem tej przestępczości jak i istniejący system opodatkowania podatkiem VAT sprzyjający dokonywaniu wyłudzeń. Mechanizmy przestępcze wykorzystywane przez sprawców przedstawia z duża znajomością tematu, podobnie jak narzędzia instytucjonalne do walki z tym procederem. Zasadnie zauważa, że jednym z nich jest instytucja konfiskaty rozszerzonej, jednak pomimo dostrzeżenia przez Doktoranta wątpliwości konstytucyjnych, które wiążą się z jej stosowaniem Autor proponuje tu "proste" wyjście w postaci zmiany Konstytucji. Potrzeby tak poważnej ingerencji w system prawny szerzej jednak nie motywuje (vide s. 269), co pozostawia wyraźny niedosyt.

Rozdział VI jest efektem badań ankietowych przeprowadzonych przez Doktoranta wśród funkcjonariuszy Policji z terenu całej Polski nadzorujących policjantów pionu kryminalnego zajmujących się zwalczaniem przestępczości na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej. Pozwoliło to Doktorantowi na wyłonienie głównych problemów występujących w postępowaniach przygotowawczych w tych kategoriach spraw widzianych oczyma praktyków. Taki dobór ankietowanych niewątpliwie miał jednak wpływ na wyłaniające się z ankiet wnioski. Z badań wyraźnie przebija chęć pokonania przeszkód, w tym prawnych (zdaniem ankietowanych zwłaszcza w konstrukcji ustawowych znamion określonych typów czynów zabronionych) w skutecznym prowadzeniu postępowań poprzez zmianę przepisów typizujących określone typy czynów zabronionych bez szerszej refleksji nad tym, czy nie stoi to w opozycji do określonych wartości systemu prawa. Trudno oczywiście winić tu ankietowanych za taki prawny radykalizm np. dotyczące rezygnacji z wymogu udowodnienia zamiaru kierunkowego w przestępstwie oszustwa, jednak dla przeciwwagi warto byłoby przeprowadzić ankiety także wśród innej grupy zawodowej. Przeprowadzenie ankiet także wśród sędziów (oczywiście z pewnymi modyfikacjami z uwzględnieniem etapu postępowania sądowego, w którym uczestniczą) i porównanie tam gdzie to możliwe odpowiedzi udzielonych przez obie grupy respondentów wraz z próbą zinterpretowania pojawiających się naturalnie rozbieżności stanowisk, bardzo podniosłoby walory tego, w mojej ocenie jednego z ciekawszych i twórczych rozdziałów dysertacji.

Rozdział VII zawiera ocenę efektywności organów ścigania oraz innych podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie przestępczości przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej.

Zakończenie zawiera syntetyczne podsumowanie przeprowadzonych badań. Autor uważa, że konieczna jest zmiana konstrukcji przepisów karnych, które w obecnym kształcie utrudniają skuteczne ściganie sprawców przestępstw przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej. Podstawowy problemem Autor upatruje w konieczności udowodnienia w wielu z nich zamiaru bezpośredniego kierunkowego. Stąd też przedstawione przez Autora propozycje *de lege ferenda* w zakresie wprowadzenia przepisów, które stanowiłyby *lex specialis* w stosunku do oszustwa zwykłego - art. 286 par. 1 kk oraz typu czynu zabronionego stypizowanego w art. 297 kk- pozbawionych takiego wymogu oraz postulat kryminalizacji określonych form zjawiska konfliktu interesów (vide s, 362, 364), które ułatwiłyby ściganie pewnych zjawisk o charakterze korupcyjnym.

3. Struktura pracy

Układ opracowania jest właściwy. Struktura pracy stanowi zwartą i logiczną całość, w której kolejne rozdziały i przedstawiana w nich problematyka stanowią jasną i konsekwentną kontynuację rozważań zawartych w rozdziałach poprzedzających. Autorowi nie udało się jednak uniknąć powrotu do już podejmowanej problematyki w poprzednich rozdziałach, lub domknięcia omawiania określonej tematyki dopiero w dalszych rozdziałach pracy czego przykładem mogą być rozważania zawarte w Rozdziale III, w którym Doktorant omawia ustawowe znamiona typów czynów zabronionych skierowanych przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej (vide s. 112 i n.), by następnie powrócić do tej problematyki (co prawda w nieco innym kontekście ale jednak) w Rozdziale IV na s. 174 i n. oraz - w zakresie przedstawienia znamion przestępstwa działania w zorganizowanej grupie lub związku oraz przestępstwa prania pieniędzy - w Rozdziale V (vide s. 226 i n.).

W mojej ocenie praca dotyczy tak wskazanych w tytule zagadnień kryminologicznych jak i - prawie w równej mierze - prawnokarnych. Wskazana interdyscyplinarność to raczej zaleta niż wada pracy, każe jednak postawić pytanie czy tytuł pracy odzwierciedla w pełni jej treść. Zważywszy na temat pracy w mojej ocenie nazbyt rozbudowane są rozdziały od I -III (s. 13 - 158), w szczególności Rozdział III pkt 1, co jednak jest raczej wnioskiem sformułowanym pod kątem przyszłej publikacji, a nie krytyką recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Sposób prowadzenia rozważań przez Autora nie budzi zastrzeżeń, poglądy i oceny Autora są twórcze, wskazują na wysoką znajomość zagadnień, które opisuje i dobry warsztat naukowy.

Precyzyjny opis badanego zjawiska, udokumentowanie w literaturze przedmiotu, powołanie danych statystycznych i przeprowadzone badania ankietowe to mocne strony pracy. Cele, które postawił przed sobą Doktorant w pracy zostały zrealizowane, choć akceptacja proponowanych przez Autora rozwiązań problemu poprzez zmiany określonych przepisów prawa karnego jest kontrowersyjna. Jakkolwiek interesująco brzmią stawiane przez Autora postulaty *de lege ferenda,* w tym główny o konieczności zmiany konstrukcji przepisów karnych, które w obecnym kształcie utrudniają skuteczne ściganie sprawców przestępstw przeciwko interesom finansowym Unii Europejskiej poprzez wprowadzenia przepisów, które stanowiłyby *lex specialis* w stosunku do oszustwa zwykłego - art. 286 par. 1 kk, typu czynu zabronionego stypizowanego w art. 297 kk oraz oszustwa dotacyjnego i

subwencyjnego z art. 82 kks pozbawionych konieczności dowiedzenia zamiaru bezpośredniego, kierunkowego ich sprawcom, osobiście jestem z kilku powodów sceptyczny wobec tej koncepcji. Jakkolwiek Autor skutecznie przekonuje, że zobowiązania traktatowe Polski nie ograniczają możliwości stworzenia odrębnych przepisów karnych służących do ścigania przestępstw godzących w interes finansowy Unii Europejskiej (vide s. 362) to obawiałbym się w takim przypadku zwłaszcza nadmiernego rozciągnięcia pola penalizacji (rezygnacja z wymogu udowodnienia zamiaru bezpośredniego, kierunkowego) , kontrowersyjnego z punktu widzenia całości systemu prawa i nierównoprawnego traktowania sprawców dokonujących przestępstw "tylko" na szkodę Skarbu Państwa i podmiotów krajowych w relacji do sprawców popełniających w zasadzie tożsame przestępstwa na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej. W istocie ustawodawca bardziej chroniłby interesy finansowe Unii Europejskiej niż interesy Skarbu Państwa i podmiotów krajowych. Budzi to negatywne skojarzenia z rozwiązaniami kk z 1969 roku dotyczącymi ochrony mienia (wzmożona ochrona mienia społecznego). Wreszcie, taki zabieg spowodowałby olbrzymie problemy interpretacyjne, ponieważ teoretycznie każde przestępstwo wymierzone w interesy Skarbu Państwa pośrednio z tytułu odprowadzanej składki do budżetu Unii godziłoby też w interes finansowy Unii Europejskiej.

Koncepcja Autora podparta wypowiedziami ankietowymi praktyków oraz poglądami doktryny w mojej ocenie jest jednak wartościowa, twórcza, starannie umotywowana i powinna stać się przyczynkiem do ciekawej dyskusji i gorących sporów w literaturze przedmiotu w przyszłości.

4. Formalna strona pracy, źródła i literatura

Praca jest napisana jasnym i przejrzystym językiem. W całej dysertacji nie dopatrzono się żadnych błędów językowych czy terminologicznych. Językowa strona dysertacji nie budzi zastrzeżeń. Całość pracy czyta się dobrze, każdy z rozdziałów pod względem precyzji i jasności wypowiedzi cechuje równy, wysoki poziom.

Doktorant w wyborze źródeł zasadnie sięgnął do szeregu aktów prawnych, w tym wielu źródeł prawa unijnego i międzynarodowego. Na wyróżnienie zasługuje bardzo bogata i różnorodna literatura, licznie przywołane orzecznictwo TSUE, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, sądów powszechnych (łącznie 225 orzeczeń). Pracę

bardzo wzbogacają czytelne wykresy i tabele (łącznie aż 106). Umiejętne sięganie przez Doktoranta do tych źródeł podczas prowadzenia wywodu wydatnie podnosi walory pracy i czyni ją bardziej interesującą i przejrzystą dla czytelnika, pozwalając mu płynnie podążać za tokiem rozumowania Autora i weryfikować jego twierdzenia w oparciu o przedstawione na wykresach dane.

5. Konkluzja

Praca ma wysokie walory poznawcze, także dzięki umiejętnemu korzystaniu przez Autora z bogatej bibliografii, orzecznictwa, przeprowadzonych badań ankietowych i umiejętności wyciągania właściwych wniosków z opracowanych przez Autora licznych statystyk ujętych w czytelne wykresy i tabele.

Generalnie praca stanowi dobry, bardzo obszerny i precyzyjny opis badanego zjawiska, w którym jednak chciałoby się jednak odnaleźć zdecydowanie więcej niż wskazuje Autor wątpliwości co do proponowanych przez niego rozwiązań *de lege lata*. Autor ma wyraziste poglądy, potrafi ich bronić w oparciu o wnioski z przeprowadzonych badań, analizę literatury i orzecznictwa. Niekiedy Autor w prezentowaniu swoich poglądów i proponowaniu ciekawych lecz obiektywnie kontrowersyjnych rozwiązań *de lege ferenda* bywa jednak wręcz pozbawiony wątpliwości. W mojej ocenie wynika to z przyjętej hipotezy badawczej o nie dość skutecznym zwalczaniu przestępczości wymierzonej w interesy finansowe Unii Europejskiej w oparciu o obecnie obowiązujące w Polsce przepisy prawne. Przekonanie to, potwierdzone przez badania ankietowe, jak i - co można wnosić ze wstępu do opracowania - doświadczenia zawodowe samego Autora, zapewne zdeterminowały jego poglądy na wiele dyskusyjnych problemów prawnych podniesionych w pracy jak i na ocenę zasadności przedstawionych propozycji wprowadzenia do systemu prawa odrębnych przepisów karnych służących do ścigania przestępstw godzących w interes finansowy Unii Europejskiej w duchu prymatu zapewnienia skuteczności zwalczania opisywanego zjawiska. Autor ma do tego prawo, niemniej szersze przedstawienie także potencjalnie sceptycznych uwag względem przedstawionych przez Niego propozycji zmian przepisów prawa z punktu widzenia gwarancji konstytucyjnych, równości wobec prawa, zasady proporcjonalności prawa, zasady *ultima ratio* prawa karnego etc. wydatnie podniosłoby walor naukowy opracowania.

Reasumując, pomimo pewnych uwag krytycznych, uważam, że analizowana rozprawa przedstawia oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Zarówno koncepcja pracy, poziom prowadzonej argumentacji, a nade wszystko wysoki potencjał poznawczy jaki prezentuje, uprawnia do wniosku, że rozprawa doktorska magistra Marcina Czosnka pt. "Przestępstwa na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej. Studium kryminologiczne" spełnia wszystkie wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim w art. 13 pkt 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 poz. 1789) oraz może stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Jerzy Duży

Prof. CM UMK w Toruniu

W Bydgoszczy 11 lipca 2023 roku